

**Adam BASZYŃSKI**

## Transformacja sektora bankowego w krajach Europy Środkowej, Wschodniej i Południowo-Wschodniej<sup>1</sup>

---

Rozwój bezpiecznych ukierunkowanych rynkowo sektorów bankowych miał istotne znaczenie w transformacji od gospodarki planowej do rynkowej. Banki w gospodarce rynkowej pełnią istotne funkcje: rozliczają płatności pieniężne, kreują pieniądź, gromadzą oszczędności i efektywnie przekształcają je w inwestycje, co korzystnie wpływa na wzrost gospodarczy. Jednak pomimo trwających przeobrażeń zakres pośrednictwa bankowego w europejskich krajach transformujących się pozostaje relatywnie niewielki, a funkcjonowanie rynku usług bankowych jest przedmiotem krytyki. Rodzi się zatem pytanie, czy przeprowadzone reformy rynku usług bankowych były wystarczającym bodźcem do rozwoju sektora bankowego na miarę potrzeb rozwiniętej gospodarki rynkowej?

Większość krajów transformujących się wdrożyła zbliżone procedury przekształceń sektora bankowego oparte na wytycznych tzw. konsensusu waszyngtońskiego, czyli kanonu polityki gospodarczej Międzynarodowego Funduszu Walutowego (IMF — International Monetary Fund) i Banku Światowego (WB — World Bank)<sup>2</sup>. Miały one na celu przekształcenie systemu monobankowego w zorientowany rynkowo dwuszczeblowy sektor bankowy.

Celem artykułu jest ocena rozwoju sektorów bankowych w krajach Europy Środkowej, Wschodniej i Południowo-Wschodniej (CESEE — Central, Eastern and Suotheastern Europe) w latach 1990—2011. Na podstawie indeksów reform oraz wskaźników makroekonomicznych dokonano oceny przekształceń sektorów bankowych na poziomie zagregowanym.

W części empirycznej opracowania wykorzystano dane instytucji finansowych Unii Europejskiej (UE) z opracowań *Transition Report...* (2012) oraz *World...* (2012). W analizie wykorzystano dane na temat postępu reform bankowych oraz zakresu pośrednictwa finansowego w krajach CESEE. Postęp reform oceniono za pomocą indeksów reform bankowych i przedsiębiorstw,

---

<sup>1</sup> Artykuł powstał przy finansowym wsparciu Narodowego Centrum Nauki w ramach funduszy przyznanych na realizację projektu badawczego pt. *Państwo wobec wolności gospodarczej. Teoria i praktyka transformacji*.

<sup>2</sup> Fries S., Taci A. (2002), s. 1.

będących efektem opracowania przez ekspertów Europejskiego Banku Odbudowy i Rozwoju (EBRD — European Bank for Reconstruction and Development), oraz współczynnika udziału sektora prywatnego w aktywach banków. Poziom pośrednictwa finansowego obliczono na podstawie wartości kredytu w stosunku do PKB. W części analizy poświęconej reformom bankowym posłużono się polem powierzchni trójkąta postępu reform bankowych. W analizie skali pośrednictwa finansowego przyjęto metodę odległości od wzorca.

Trójkąt postępu reform bankowych jest modelem zastosowanym przez S. Friesa i A. Taci<sup>3</sup>, będącym próbą określenia kryteriów oceny reform bankowych. Wierzchołki trójkąta wskazują skrajne wartości mierników reform: indeksów reform bankowych i przedsiębiorstw oraz wskaźnika udziału banków prywatnych w aktywach sektora bankowego. Pole powierzchni tak otrzymanego trójkąta stanowić może relatywną miarę postępu reform rynku usług bankowych. Powiększanie się pola powierzchni trójkąta oznacza postęp w zakresie reform, natomiast zmniejszanie — regres.

Metoda odległości od wzorca, będąca sposobem liniowego porządkowania zbioru obiektów<sup>4</sup>, opiera się na zmiennych syntetycznych, w stosunku do których ustala się wzorzec, czyli obiekt modelowy charakteryzujący się pożądanymi cechami. Według T. Panka: *W metodach wzorcowych zakładamy istnienie obiektu wzorcowego, w którym zmienne wejściowe przyjmują optymalne wartości. Wartości zmiennych wejściowych dla obiektu wzorcowego mogą być ustalane na podstawie ogólnie przyjętych norm, opinii ekspertów oraz na podstawie obserwacji ich wartości w porządkowanych obiektach*<sup>5</sup>.

Obliczając dystans w zakresie wybranych wskaźników należy wybrać wzorzec, w tym wypadku kraj, spełniający określone cechy. Możliwe jest posłużenie się wirtualnym krajem, który łączy najwyższe możliwe wartości indeksów bądź takim, który łączy najkorzystniejszą faktycznie osiągniętą wartość indeksów lub krajem (względnie grupą państw) odnotowującym przeciętnie najlepszą wartość wskaźników. Na potrzeby tego badania przyjęto jako wzorzec wartość wskaźników osiąganą przez kraje na danym poziomie rozwoju.

Struktura artykułu jest następująca: po wprowadzeniu omówiono warunki początkowe implementacji reform bankowych, następnie przedstawiono i omówiono empirię badania, ostatnią część pracy poświęcono syntetycznym wnioskom na temat rezultatów dotychczasowej przebudowy sektorów bankowych w krajach CESEE.

### *WARUNKI POCZĄTKOWE IMPLEMENTACJI REFORM BANKOWYCH*

Na początku transformacji wprowadzono kluczowe reformy rynku usług bankowych: ustanowiono dwuszczeblowy system bankowy, zniesiono sektorowe ograniczenia dotyczące wyspecjalizowanych banków, dopuszczono prywatną

<sup>3</sup> Fries S., Taci A. (2002), s. 4—8.

<sup>4</sup> Szerzej Panek T. (2009), s. 57—104.

<sup>5</sup> Panek T. (2009), s. 58.

własność w bankach komercyjnych, umożliwiono dostęp do rynku bankom zagranicznym i spółkom *joint venture*, zliberalizowano politykę licencyjną w zakresie działalności bankowej oraz dostosowano ramy prawne i nadzór bankowy do warunków gospodarki rynkowej<sup>6</sup>.

Transformacja gospodarcza spowodowała szereg trudnych zmian w początkowej fazie działania instytucji kredytowych. W literaturze przedmiotu panuje względna zgoda co do źródeł problemów w sektorach bankowych. Wymienia się wśród nich: szok zewnętrzny, warunki makroekonomiczne, proces transformacyjny, niedostatki w zakresie nadzoru i ustawodawstwa oraz słaby nadzór wewnętrzny<sup>7</sup>. Zdaniem S. Barisitz na sektory bankowe negatywnie wpłynęły następujące czynniki:

- banki nie otrzymywały zatwierdzonego centralnie planu kredytowego, otrzymując większą swobodę w prowadzeniu działalności. Jednocześnie cierpiały z powodu braku umiejętności działania w środowisku rynkowym oraz braku ładu korporacyjnego;
- recesja transformacyjna<sup>8</sup> oraz upadek handlu zagranicznego w ramach RWPG przyczyniły się do kryzysu w funkcjonowaniu sektora bankowego. Rozpad Związku Radzieckiego i Jugosławii wywołał dalsze zakłócenia w handlu pomiędzy republikami;
- ze względu na głębokie zmiany, państwowe instytucje kredytowe odziedziczyły po starym systemie znaczną ilość kredytów niskiej jakości (w mniejszym stopniu dotyczyło to banków prywatnych);
- braki w zakresie podstaw prawnych i nadzoru bankowego, częściowo odziedziczone w wyniku późnych reform socjalistycznych, w połączeniu z ogólnym osłabieniem rządów prawa wynikających z przekształceń ustrojowych, zwiększyły możliwości korupcji, użycia poufnych informacji i defraudacji w niektórych krajach<sup>9</sup>.

Na funkcjonowanie tworzących się systemów bankowych wpływał negatywnie szok zewnętrzny. Najpoważniejszym z nich, który objął wszystkie kraje CESEE, było załamanie się handlu zagranicznego po rozwiązaniu ZSRR i RWPG. Niektóre z krajów doświadczyły specyficznego negatywnego szoku zewnętrznego, np. banki krajów bałtyckich straciły dostęp do części swoich aktywów po rozpadzie Związku Radzieckiego. Podobnie w bilansach banków Chorwacji i Słowenii pojawiły się braki po zablokowaniu ich kont w Narodowym Banku Jugosławii, co było represją za proklamowanie suwerenności.

---

<sup>6</sup> Schardax F., Reininger T. (2001), s. 30.

<sup>7</sup> Zoli E. (2001), s. 5 i 6; Fleming A., Talley S. (1996), s. 3—7.

<sup>8</sup> Termin wprowadzony przez J. Kornaia (1994), s. 41 do opisu drastycznego spadku produkcji w pierwszych latach transformacji.

<sup>9</sup> Barisitz S. (2008), s. 19.

# ZESTAWIENIE DANYCH CHARAKTERYZUJĄCYCH WARUNKI POCZĄTKOWE REFORM BANKOWYCH WEDŁUG KRAJÓW CESEE

| K r a j e        | Transformacja sektora bankowego |                                                |                            |                                                   | Destabilizacja makroekonomiczna                |                                           |                                                                        |                                                                |                                                   |                                       |                                           |                               |
|------------------|---------------------------------|------------------------------------------------|----------------------------|---------------------------------------------------|------------------------------------------------|-------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------|---------------------------------------|-------------------------------------------|-------------------------------|
|                  | Początek transformacji          | ustanowienie dwuszczeblowego sektora bankowego | data korekty legislacyjnej | występowanie kryzysu bankowego w latach 90. XX w. | czas trwania recesji transformacyjnej w latach | rok, w którym poziom PKB osiągnął minimum | najniższy poziom PKB (rok osiągnął wartość sprzed transformacji = 100) | rok, w którym poziom PKB osiągnął wartość sprzed transformacji | rok, w którym stopa bezrobocia osiągnęła maksimum | najwyższy poziom stopy bezrobocia w % | rok, w którym inflacja osiągnęła maksimum | najwyższy poziom inflacji w % |
| ALB              | 1991                            | kwiecień 1992                                  | lipiec 1998                | .                                                 | 3                                              | 1992                                      | 66,8                                                                   | 1999                                                           | 1992                                              | 24,4                                  | 1992                                      | 226,0                         |
| BGR              | 1991                            | 1987—1990 <sup>b</sup>                         | maj 1990                   | 90, 94, 96                                        | 4                                              | 1997                                      | 72,2                                                                   | 2005                                                           | 1994                                              | 18,6                                  | 1997                                      | 1082,0                        |
| BIH <sup>a</sup> | 1991                            | styczeń 1996                                   | kwiecień 1999              | .                                                 | 4                                              | 1993                                      | 17,6                                                                   | 2007                                                           | .                                                 | .                                     | .                                         | .                             |
| BLR              | 1992                            | grudzień 1990                                  | nd                         | .                                                 | 6                                              | 1995                                      | 66,1                                                                   | 2003                                                           | 1996                                              | 3,9                                   | 1994                                      | 2221,0                        |
| CZE              | 1991                            | styczeń 1990                                   | styczeń 1990               | 96                                                | 3                                              | 1992                                      | 88,0                                                                   | 2000                                                           | 1993                                              | 4,3                                   | 1991                                      | 52,0                          |
| EST              | 1992                            | styczeń 1992                                   | kwiecień 1993              | 92, 98                                            | 5                                              | 1994                                      | 77,0                                                                   | 2000                                                           | 1996                                              | 10,0                                  | 1992                                      | 1076,0                        |
| HRV <sup>a</sup> | 1990                            | październik 1993                               | listopad 1995              | 98                                                | 4                                              | 1993                                      | 59,5                                                                   | 2006                                                           | 1993                                              | 14,8                                  | 1993                                      | 1517,5                        |
| HUN              | 1990                            | styczeń 1987                                   | styczeń 1987               | 91, 97                                            | 4                                              | 1993                                      | 81,9                                                                   | 2000                                                           | 1993                                              | 11,9                                  | 1991                                      | 35,0                          |
| LTU              | 1992                            | wrzesień 1992                                  | styczeń 1995               | 92, 95, 96                                        | 5                                              | 1994                                      | 59,5                                                                   | 2004                                                           | 1995                                              | 17,5                                  | 1992                                      | 1020,5                        |
| LVA              | 1992                            | maj 1992                                       | październik 1995           | 92, 94, 95                                        | 3                                              | 1993                                      | 55,5                                                                   | 2005                                                           | 1996                                              | 20,5                                  | 1992                                      | 951,2                         |
| MDA              | 1992                            | styczeń 1991                                   | styczeń 1996               | .                                                 | 7                                              | 1999                                      | 86,4                                                                   | 2002                                                           | 1999                                              | 11,1                                  | 1999                                      | 39,3                          |
| MKD <sup>a</sup> | 1990                            | kwiecień 1992                                  | kwiecień 1996              | 94                                                | 6                                              | 1995                                      | 70,9                                                                   | 2008                                                           | 1995                                              | 35,6                                  | 1992                                      | 1664,4                        |
| MNE <sup>a</sup> | 1991                            | październik 1997                               | czerwiec 2002              | nd                                                | 4                                              | 1993                                      | 52,9                                                                   | ≈2008                                                          | 1993                                              | 32,6                                  | 1995                                      | 97,0                          |
| POL              | 1990                            | styczeń 1989                                   | styczeń 1989               | 92                                                | 2                                              | 1991                                      | 82,2                                                                   | 1996                                                           | 1993                                              | 16,4                                  | 1990                                      | 585,8                         |
| ROM              | 1991                            | grudzień 1990                                  | kwiecień 1991              | 90, 96                                            | 3                                              | 1992                                      | 79,4                                                                   | 2004                                                           | .                                                 | .                                     | 1993                                      | 256,1                         |
| RUS              | 1992                            | grudzień 1990                                  | październik 1998           | 98                                                | 7                                              | 1996                                      | 62,8                                                                   | 2006                                                           | 1997                                              | 10,8                                  | 1992                                      | 1526,0                        |
| SRB <sup>a</sup> | 1992                            | czerwiec 1992                                  | październik 1997           | .                                                 | 4                                              | 1993                                      | 44,1                                                                   | <                                                              | 1992                                              | 23,8                                  | .                                         | .                             |
| SVK              | 1991                            | styczeń 1990                                   | styczeń 1990               | 98—99                                             | 4                                              | 1993                                      | 75,6                                                                   | 2000                                                           | 1993                                              | 14,4                                  | 1991                                      | 61,2                          |
| SVN <sup>a</sup> | 1990                            | czerwiec 1991                                  | styczeń 1999               | 92                                                | 3                                              | 1992                                      | 79,7                                                                   | 1998                                                           | 1993                                              | 9,1                                   | 1989                                      | 1285,3                        |
| UKR              | 1992                            | październik 1991                               | styczeń 1999               | 95—98                                             | 10                                             | 1999                                      | 44,8                                                                   | <                                                              | 2000                                              | 11,6                                  | 1993                                      | 4734,0                        |

<sup>a</sup> W Jugosławii utworzono dwuszczeblowy system bankowy już w latach 50. XX w. oparty na banku centralnym oraz bankach branżowych będących własnością kolektywną. b W 1987 r. było 7 banków sektorowych, w 1989 r. — 59 banków regionalnych, w styczniu 1990 r. dopuszczono bankowskę prywatną.

U w a g a. W artykule zastosowano następujące kody oznaczenia poszczególnych krajów: Albania — ALB, Białoruś — BLR, Bośnia i Hercegowina — BIH, Bułgaria — BGR, Chorwacja — HRV, Republika Czeska — CZE, Estonia — EST, Macedonia — MKD, Węgry — HUN, Litwa — LVA, Łotwa — LIT, Mołdawia — MDA, Czarnogóra — MNE, Polska — POL, Rumunia — ROM, Rosja — RUS, Serbia — SRB, Słowacja — SVK, Słowenia — SVN, Ukraina — UKR. Ponadto przyjęto następujące oznaczenia: „nd” — nie dotyczy; „.” — brak danych; „≈” — brak danych; „.” — brak danych; „.” — brak danych.

Z r ó d ł o: *Transition Report...* (1999, 2001); Furceri D., Zdziancka A. (2009); Thorne A. (1993); Tang i in. (2000); *Transition. The First...* (2002).

Transformacja oraz negatywny szok zewnętrzny doprowadziły do destabilizacji sytuacji makroekonomicznej na niespotykaną wcześniej skalę<sup>10</sup>. Kalendarium oraz podstawowe makroekonomiczne warunki początkowe reform bankowych przedstawiono poniżej w zestawieniu. Pojawiła się recesja transformacyjna<sup>11</sup> i masowe bezrobocie, w postaci hiperinflacji dał o sobie znać tłumiony w poprzednim systemie wzrost cen, a budżet państwa i handel zagraniczny wykazały deficyty<sup>12</sup>. Negatywne zjawiska makroekonomiczne przyspieszyły wystąpienie kryzysu bankowego w większości krajów CESEE. Wprowadzenie programów stabilizacyjnych również zwiększyło podatność nowo powstałych sektorów bankowych na kryzys.

Początkowy okres transformacji charakteryzował się słabością nadzoru i brakiem niezbędnych regulacji prawnych normujących funkcjonowanie rynku usług bankowych. Nie było jeszcze instytucji nadzorczych, a bank centralny i prawo bankowe były słabe. Dodatkową przypadłością sektorów bankowych była niska jakość zarządzania wewnątrz nich, wynikająca po części z przyczyn niezależnych (brak kadr przygotowanych do prowadzenia działalności ukierunkowanej rynkowo), lecz w znacznej mierze mających źródło w negatywnych pobudkach (oszustwa, korupcja, wyłudzenie informacji gospodarczych). Wymusiło to korektę legislacyjną pierwotnie uchwalonego prawa bankowego.

### REFORMY BANKOWE

Na przełomie lat 80. i 90. XX w. sektory bankowe w krajach CESEE były jednymi z najbardziej zacofanych dziedzin gospodarki. Świadczone przez nie usługi bankowe nie odpowiadały potrzebom gospodarki rynkowej. Konsensus waszyngtoński w odniesieniu do: *transformacji bankowości wzywał do oddzielenia bankowości komercyjnej od centralnej, zniesienia restrykcji dotyczących wewnętrznej wymienialności pieniądza, liberalizacji stóp procentowych, restrukturyzacji i prywatyzacji banków państwowych i ich instytucjonalnych kredytobiorców oraz zezwolenia na powstawanie nowych banków prywatnych. W tym samym czasie państwo miało przyjąć nowe ważne funkcje — ustanowić skuteczne regulacje ostrożnościowe i nadzór nad bankami. Wymagało to (...) uchwale-*

---

<sup>10</sup> W celu porównania dodajmy za opracowaniem *World...* (2002), s. 5, że skumulowany spadek produkcji w okresie wielkiego kryzysu wynosił w: Stanach Zjednoczonych — 27%, Niemczech — 16%, Francji — 11%, i W. Brytanii — 6%.

<sup>11</sup> Jak wskazują Piątek D. i Szarzec K. (2011), s. 233: *produkcja się zmniejszyła, niezależnie od warunków gospodarczych występujących w momencie rozpoczęcia transformacji i od samego sposobu przechodzenia do gospodarki rynkowej*. W literaturze przedmiotu panuje przekonanie, że oficjalne dane znacznie przeszacowują głębokość spadku produkcji. Na ten temat również w opracowaniach: Bartholdy K. (1997), s. 131; Bratkowski A. S. (1993), s. 5 i Winiecki J. (1991), s. 669. Spotykane są nawet poglądy, m.in. Åslund A. (2001), s. 17 i 18, że uwzględniając całokształt czynników pominiętych podczas sporządzania oficjalnych statystyk, spadek produkcji był niewielki bądź w ogóle go nie było.

<sup>12</sup> Więcej na temat destabilizacji makroekonomicznej w początkowym okresie reform na przykładzie Polski w opracowaniu Baszyński i in. (2011), s. 93—112.

nia nowego prawa bankowego i pozostałych regulacji oraz ich skutecznego egzekwowania przez władze nadzorcze i sądy<sup>13</sup>. Mimo że większość krajów CESEE podążała tą drogą, tempo i kolejność reform różniły się istotnie.

W celu dokonania podsumowania transformacji sektorów bankowych posłużymy się następującymi miarami: udziałem sektora prywatnego w aktywach banków oraz dwoma indeksami EBRD — reform bankowych i reform przedsiębiorstw. Udział sektora prywatnego w aktywach banków ogółem wskazuje na stopień, w jakim państwo wycofało się ze świadczenia usług bankowych poprzez odgórną prywatyzację banków państwowych lub oddolne inicjatywy założycielskie. Indeks reform bankowych pozwala ocenić postęp w zakresie liberalizacji i reform instytucjonalnych sektora bankowego. Reformowaniu sektora bankowego towarzyszyć powinny zmiany w przedsiębiorstwach, prowadzące do ustanowienia nowego ładu korporacyjnego i rzetelnej praktyki kredytobiorców. Ocenie tej ostatniej cechy służy indeks reform przedsiębiorstw. Łącznie indeksy te obejmują całość postulatów dotyczących transformacji bankowości, wynikających z konsensusu waszyngtońskiego.

Postęp reform od 1990 r. oraz ich końcowy wynik (2010 r.) zilustrowano w tabl. 1.

**TABL. 1. POSTĘP REFORM BANKOWYCH**

| Wyszczególnienie                                 | Indeks reform bankowych |      |      | Indeks reform przedsiębiorstw |      |      | Udział sektora prywatnego w aktywach banków |      |      |
|--------------------------------------------------|-------------------------|------|------|-------------------------------|------|------|---------------------------------------------|------|------|
|                                                  | 1990                    | 2000 | 2010 | 1990                          | 2000 | 2010 | 1990                                        | 2000 | 2010 |
| <b>Wartości miar postępu według krajów CESEE</b> |                         |      |      |                               |      |      |                                             |      |      |
| ALB .....                                        | 1,00                    | 2,33 | 3,00 | 1,00                          | 2,00 | 2,33 | 1,00                                        | 2,17 | 4,07 |
| BGR .....                                        | 1,00                    | 3,00 | 3,67 | 1,00                          | 2,33 | 2,67 | 1,00                                        | 3,67 | 4,25 |
| BIH .....                                        | 1,00                    | 2,33 | 3,00 | 1,00                          | 1,67 | 2,00 | 1,00                                        | 2,49 | 4,30 |
| BLR .....                                        | 1,00                    | 1,00 | 2,33 | 1,00                          | 1,00 | 1,67 | 1,00                                        | 2,13 | 1,74 |
| CZE .....                                        | 1,00                    | 3,30 | 4,00 | 1,00                          | 3,30 | 3,33 | 1,00                                        | 3,40 | 4,33 |
| EST .....                                        | 1,00                    | 3,67 | 4,00 | 1,00                          | 3,00 | 3,67 | 1,00                                        | 4,33 | 4,33 |
| HRV .....                                        | 1,00                    | 3,33 | 4,00 | 1,00                          | 2,67 | 3,00 | 1,00                                        | 4,14 | 4,19 |
| HUN .....                                        | 1,00                    | 4,00 | 3,67 | 1,00                          | 3,33 | 3,67 | 1,63                                        | 4,07 | 4,20 |
| LTU .....                                        | 1,00                    | 3,00 | 3,67 | 1,00                          | 2,67 | 3,00 | 1,00                                        | 3,03 | 4,33 |
| LVA .....                                        | 1,00                    | 3,00 | 3,67 | 1,00                          | 2,67 | 3,00 | 1,00                                        | 4,23 | 3,76 |
| MKD .....                                        | 1,00                    | 2,67 | 3,00 | 1,00                          | 2,33 | 2,67 | 1,00                                        | 4,29 | 4,28 |
| MDA .....                                        | 1,00                    | 2,33 | 3,00 | 1,00                          | 2,00 | 2,00 | 1,00                                        | 4,00 | 3,90 |
| MNE .....                                        | 1,00                    | 1,67 | 3,00 | 1,00                          | 1,00 | 2,00 | 1,00                                        | 1,00 | 4,33 |
| POL .....                                        | 2,00                    | 3,33 | 3,67 | 2,00                          | 3,00 | 3,67 | 1,00                                        | 3,53 | 3,59 |
| ROM .....                                        | 1,00                    | 2,67 | 3,33 | 1,00                          | 2,00 | 2,67 | 1,00                                        | 2,67 | 4,07 |
| RUS .....                                        | 1,00                    | 1,67 | 2,67 | 1,00                          | 2,00 | 2,33 | 1,00                                        | 2,96 | 3,02 |
| SRB .....                                        | 1,00                    | 1,00 | 3,00 | 1,00                          | 1,00 | 2,33 | 1,00                                        | 1,30 | 3,80 |
| SVK .....                                        | 1,00                    | 3,00 | 3,67 | 1,00                          | 3,00 | 3,67 | 1,00                                        | 2,69 | 4,30 |
| SVN .....                                        | 1,00                    | 3,33 | 3,33 | 1,00                          | 2,67 | 3,00 | 1,00                                        | 2,91 | 3,77 |
| UKR .....                                        | 1,00                    | 2,00 | 3,00 | 1,00                          | 2,00 | 2,33 | 1,00                                        | 3,93 | 3,76 |

<sup>13</sup> Fries S., Taci A. (2002), s. 1.

TABL. 1. POSTĘP REFORM BANKOWYCH (dok.)

| Wyszczególnienie                                                       | Indeks reform bankowych |      |      | Indeks reform przedsiębiorstw |      |      | Udział sektora prywatnego w aktywach banków |      |      |
|------------------------------------------------------------------------|-------------------------|------|------|-------------------------------|------|------|---------------------------------------------|------|------|
|                                                                        | 1990                    | 2000 | 2010 | 1990                          | 2000 | 2010 | 1990                                        | 2000 | 2010 |
| <b>Średnie wartości miar postępu według grup terytorialnych krajów</b> |                         |      |      |                               |      |      |                                             |      |      |
| CESEE .....                                                            | 1,05                    | 2,63 | 3,30 | 1,05                          | 2,28 | 2,72 | 1,63                                        | 3,26 | 3,92 |
| CEB .....                                                              | 1,11                    | 3,33 | 3,71 | 1,11                          | 2,92 | 3,34 | 1,63                                        | 3,63 | 4,08 |
| SEE .....                                                              | 1,00                    | 2,24 | 3,14 | 1,00                          | 1,76 | 2,38 | 1,00                                        | 2,84 | 4,15 |
| EE .....                                                               | 1,00                    | 1,75 | 2,75 | 1,00                          | 1,75 | 2,08 | 1,00                                        | 3,26 | 3,11 |

U w a g a. Pełne nazwy krajów jak w uwagach przy zestawieniu. Grupy terytorialne krajów oznaczono następująco: Europa Środkowa, Wschodnia i Południowo-Wschodnia — CESEE; Europa Centralna i kraje bałtyckie — CEB; Europa Południowo-Wschodnia — SEE, Europa Wschodnia — EE.

Ź r ó d ł o: *Transition...* (2012).

Dane zawarte w tabl. 1 określają współrzędne wierzchołków trójkąta postępu reform bankowych, z którego prezentacji zrezygnowano, zastępując go tablicą pozwalającą precyzyjnie odczytywać wartości. Indeksy EBRD w zakresie reform bankowych i przedsiębiorstw mogą przyjmować wartości w przedziale od 1 do 4,33, gdzie 1 reprezentuje niewielkie zmiany bądź ich brak w stosunku do gospodarki centralnie zarządzanej, a 4,33 jest synonimem osiągnięcia standardów na poziomie uprzemysłowionej gospodarki rynkowej. Udział sektora prywatnego w aktywach banków ogółem zawiera się w przedziale od 0 do 1. Dla porównywalności z poprzednimi, ostatnią zmienną przeskalowano w taki sposób, aby zerowy udział własności prywatnej (odpowiednio całkowity udział własności państwowej) odpowiadał wartości 1, natomiast udział sektora prywatnego równy 1 (odpowiednio zerowy udział państwa) odzwierciedlał wartość 4,33.

W 1989 r. wszystkie kraje charakteryzowały się brakiem dostosowania sektorów bankowych do potrzeb gospodarki rynkowej. Poza ustanowieniem dwuszczeblowego sektora bankowego w Bułgarii, Polsce i na Węgrzech, reformy bankowe wykazywały niewielki postęp. Podobnie było z reformami przedsiębiorstw. Pojawiły się wprawdzie działania promujące ład korporacyjny, jednak pozostawiono „miękkie” ograniczenia budżetowe. Zbyt luźna polityka subsydiowania i kredytowania działalności przedsiębiorstw osłabiała ich dyscyplinę finansową, co negatywnie wpływało na funkcjonowanie sektora bankowego. Udział sektora prywatnego w aktywach banków był niezauważalny, a jego wzrost w wyniku inicjatyw założycielskich oraz prywatyzacji był kwestią nieodległej przyszłości<sup>14</sup>.

Najszybciej oraz najpełniej reformowały swoje sektory bankowe kraje CEB, co wynika z wczesnego podjęcia reform oraz konsekwentnego ich wdrażania wobec chęci akcesji do UE. Pomimo zbliżonych warunków początkowych (1990 r.)

<sup>14</sup> Według danych przytoczonych przez Buch C. M. (1997), s. 353, w 1990 r. liczba krajowych banków prywatnych zwiększyła się w Republice Czeskiej z 1 do 10, a w Polsce z 4 do 34. Z opóźnieniem, choć równie dynamicznie, przebiegały procesy założycielskie w sektorach bankowych pozostałych krajów CESEE.

w całej grupie CESEE, z wyjątkiem nieco większego udziału sektora prywatnego w aktywach banków, kraje CEB osiągnęły po pierwszej dekadzie transformacji największy postęp reform. Po kolejnej dekadzie poprawiły swój wynik, osiągając zaawansowany poziom reform bankowych i prywatyzacji sektora z wynikiem zbliżonym do 4. Nieco niższe wartości osiągnął indeks reform przedsiębiorstw (tabl. 1, wiersz CEB).

Pozostałe grupy krajów (SEE i EE) wykazywały niższe tempo oraz osiągnęły gorszy wynik końcowy w zakresie transformacji sektorów bankowych. Relatywnie lepiej wypadają kraje z południa Europy (tabl. 1, wiersz SEE). Poziom sprywatyzowania sektora bankowego jest w nich nawet większy niż w krajach CEB. Reformy były w tych krajach spóźnione ze względu na trudne warunki ekonomiczne oraz polityczne w okresie początkowym, natomiast relatywnie gorszy wynik krajów Europy Wschodniej (b. republik ZSRR) wynika ze zmniejszonego zainteresowania władz realizacją wytycznych konsensusu waszyngtońskiego w odniesieniu do transformacji bankowości. Wynik reform jest w tej grupie krajów asymetryczny (tabl. 1, wiersz EE). Za relatywnie szybko postępującą prywatyzacją sektora bankowego (w 2000 r. udział sektora prywatnego w aktywach banków był większy niż w krajach SEE i zbliżony do krajów CEB) nie nadążały liberalizacja i budowa instytucji rynkowych (indeksy reform bankowych i przedsiębiorstw osiągnęły niższe wartości niż w pozostałych krajach CESEE). Spontaniczne podejście do prywatyzacji oraz liberalne zasady tworzenia nowych banków w krajach EE nie wpłynęły pozytywnie na pozostałe wymiary transformacji banków i przedsiębiorstw.

Wydzielone grupy państw nie są jednorodne. Wśród krajów SEE znajdują się państwa takie jak Rumunia czy Bułgaria, których proces reform bankowych przebiegał według wzorców krajów CEB. Podobnie krajom należącym do grupy EE — Mołdawii czy Ukrainie bliżej do ścieżki reform państw SEE, podczas gdy reformy sektora bankowego w Serbii przypominają raczej rozwiązania krajów EE. Na potwierdzenie tej tezy przeprowadzono analizę skupień krajów CESEE ze względu na trzy zmienne: udział sektora prywatnego w aktywach banków oraz indeksy reform bankowych i przedsiębiorstw (wykr. 1).

Dendrogram opracowano na podstawie metody Warda, stosując odległość euklidesową. Wyniki analizy aglomeracji prowadzą do podziału krajów na pięć grup. Są to: w skupieniu 1 — Republika Czeska, Estonia, Polska, Słowacja i Węgry (znalazły się w nim wszystkie kraje określone mianem wczesnych reformatorów); w skupieniu 2 — Bułgaria, Chorwacja, Łotwa, Litwa, Rumunia i Słowenia (skupienia 1 i 2 obejmują nowe kraje członkowskie UE oraz Chorwację); skupienia 3 i 4 są jednoelementowe, a przyporządkowano im odpowiednio Rosję i Białoruś; w skład skupienia nr 5 wchodzi Albania, Bośnia i Hercegowina, Macedonia, Mołdawia, Czarnogóra, Serbia i Ukraina.

Im większe pole powierzchni trójkąta postępu reform bankowych, tym większy zakres reform. Im trójkąt jest bardziej foremny (zbliżony do równobocznego), tym reformy mają bardziej zrównoważony charakter.

W tabl. 2 przedstawiono pola powierzchni trójkątów postępu reform bankowych w krajach CESEE. Jak wynika z przyjętej wartości zmiennych pole to może zawierać się w przedziale od 1,3 do 24,36. Wartość najniższa oznacza brak istotnych reform bankowych i reform przedsiębiorstw oraz całkowitą kontrolę właścicielską państwa nad sektorem bankowym. Wartość najwyższa oznacza pełne dostosowanie banków i przedsiębiorstw do potrzeb rozwiniętej gospodarki rynkowej oraz całkowite przekazanie własności nad aktywami sektora bankowego w ręce prywatnych inwestorów, co odpowiada idealnemu środowisku finansowemu, czyli sytuacji *gdzie występuje minimalny poziom ingerencji państwa, nadzór i kontrola niezależnego banku centralnego (lub innego podmiotu — AB) nad instytucjami finansowymi są ograniczone do egzekwowania umów i zapobiegania oszustwom. Kredyt jest przydzielany na zasadach rynkowych, a państwo nie posiada instytucji finansowych. Instytucje finansowe świadczą różnego rodzaju usługi dla przedsiębiorstw i gospodarstw domowych. Banki mają swobodę w udzielaniu kredytów, przyjmowaniu depozytów i przeprowadzaniu operacji w walutach obcych. Zagraniczne instytucje finansowe mają swobodę*

*działania i są traktowane tak samo, jak krajowe instytucje*<sup>15</sup>. Pomiedzy tymi skrajnymi wartościami znajduje się postęp reform bankowych w krajach CESEE. Z punktu widzenia przejrzystości tablicy użyteczne wydaje się wyrażenie pola powierzchni trójkąta reform bankowych w przedziale od 0 do 1, gdzie 0 odpowiada brakowi reform, a 1 odpowiada poziomowi rozwoju sektora bankowego charakterystycznemu dla rozwiniętej, uprzemysłowionej, gospodarki rynkowej.

Największy progres w zakresie reform bankowych — mierzony polem powierzchni trójkąta — osiągnęły<sup>16</sup>: Estonia (2005; 0,84), Węgry (2008; 0,83), Republika Czeska (2005; 0,79) i Słowacja (2005; 0,79). Pole powierzchni trójkąta postępu reform bankowych obliczone dla tych krajów przekroczyło 75% wartości maksymalnej. Dalej uplasowały się: Chorwacja (2004; 0,72), Łotwa (2007; 0,72), Polska (2008; 0,71), Litwa (2005; 0,69), Bułgaria (2005; 0,64), Słowenia (2005; 0,6), Rumunia (2007; 0,58) i Macedonia (2008; 0,55). Pole powierzchni trójkąta postępu reform bankowych zawierało się w przedziale od 50 do 75% wartości maksymalnej.

Kolejne miejsca — w przedziale od 25 do 50% pola powierzchni trójkąta — zajęły kraje: Albania (2008; 0,48), Czarnogóra (2008; 0,46), Bośnia i Hercegowina (2008; 0,46), Serbia (2008; 0,46), Ukraina (2009; 0,45), Mołdawia (2007; 0,43) i Rosja (2006; 0,35). Jedynym krajem, którego reformy bankowe nie przekroczyły 25% maksymalnego pola powierzchni trójkąta była Białoruś (1995; 0,16).

Warto zwrócić uwagę na fakt, że w grupie czterech krajów o najwyższym postępie reform bankowych znalazły się wyłącznie kraje CEB. W drugiej kategorii znalazły się pozostałe kraje CEB oraz niektóre kraje SEE, w tym członkowie UE — Bułgaria i Rumunia. Trzecią grupę państw stanowią należące do SEE kraje b. Jugosławii oraz kraje EE.

Przypadek szczególny stanowi Białoruś. Postęp reform sektora bankowego w tym kraju początkowo przebiegał podobnie do innych krajów regionu. Jednak w 1995 r. osiągnął poziom maksymalny, po czym nastąpił regres, którego nie przełamano dotychczas (tabl. 2, wiersz BLR). Regres reform rynkowych nastąpił w rok po przejęciu władzy przez Aleksandra Łukaszenkę<sup>17</sup>. Podobne zjawisko obserwujemy w Rosji jednak z tą różnicą, że regres udało się pokonać. Przyczyną załamania się reform bankowych w Rosji w 1998 r. był kryzys finansowy będący następstwem kryzysu w Azji Wschodniej w 1997 r. Późniejsze lata to okres bardzo powolnego prowadzenia prorynkowych reform bankowych.

---

<sup>15</sup> 2012 Indeks... (2012), s. 464.

<sup>16</sup> W nawiasie podano rok, w którym kraj osiągnął maksymalny postęp reform bankowych oraz przybliżoną wielkość pola powierzchni.

<sup>17</sup> Aleksandr Łukaszenka, wybrany w lipcu 1994 r. na stanowisko prezydenta Białorusi, przekonał do siebie wyborców obietnicą zakończenia tzw. złodziejskiej prywatyzacji, rozliczenia afer gospodarczych z lat 1991—1994 oraz zacieśnianiem związków politycznych i gospodarczych z Rosją. Oznaczało to zmianę przyjętego początkowo kursu reform rynkowych na Białorusi.

TABL. 2. WARTOŚCI POŁA POWIERZCHNI TRÓJKĄTA POSTĘPU REFORM BANKOWYCH

| Wyszczególnienie                                                                    | 1990 | 1991 | 1992 | 1993 | 1994 | 1995        | 1996 | 1997 | 1998 | 1999 | 2000 | 2001 | 2002 | 2003        | 2004        | 2005        | 2006        | 2007        | 2008        | 2009        | 2010 |
|-------------------------------------------------------------------------------------|------|------|------|------|------|-------------|------|------|------|------|------|------|------|-------------|-------------|-------------|-------------|-------------|-------------|-------------|------|
| <b>Wartości pola powierzchni trójkąta według krajów CESEE</b>                       |      |      |      |      |      |             |      |      |      |      |      |      |      |             |             |             |             |             |             |             |      |
| ALB .....                                                                           | 0,00 | 0,00 | 0,00 | 0,01 | 0,10 | 0,11        | 0,11 | 0,12 | 0,13 | 0,14 | 0,21 | 0,22 | 0,24 | 0,24        | 0,40        | 0,40        | 0,44        | 0,44        | <b>0,48</b> | 0,48        | 0,48 |
| BLR .....                                                                           | 0,00 | 0,00 | 0,00 | 0,00 | 0,04 | <b>0,16</b> | 0,10 | 0,06 | 0,05 | 0,04 | 0,04 | 0,06 | 0,08 | 0,09        | 0,07        | 0,07        | 0,06        | 0,08        | 0,13        | 0,15        | 0,15 |
| BIH .....                                                                           | 0,00 | 0,00 | 0,00 | 0,00 | 0,00 | 0,01        | 0,03 | 0,02 | 0,16 | 0,15 | 0,20 | 0,30 | 0,33 | 0,37        | 0,41        | 0,41        | 0,41        | 0,42        | <b>0,46</b> | 0,46        | 0,46 |
| BGR .....                                                                           | 0,00 | 0,00 | 0,03 | 0,04 | 0,09 | 0,09        | 0,14 | 0,26 | 0,29 | 0,31 | 0,44 | 0,44 | 0,50 | 0,60        | 0,63        | <b>0,64</b> | 0,64        | 0,63        | 0,64        | 0,63        | 0,63 |
| CZE .....                                                                           | 0,00 | 0,09 | 0,15 | 0,52 | 0,53 | 0,53        | 0,53 | 0,53 | 0,40 | 0,48 | 0,57 | 0,73 | 0,73 | 0,73        | 0,75        | <b>0,79</b> | 0,79        | 0,79        | 0,79        | 0,79        | 0,79 |
| EST .....                                                                           | 0,00 | 0,00 | 0,09 | 0,50 | 0,50 | 0,56        | 0,58 | 0,65 | 0,62 | 0,66 | 0,69 | 0,74 | 0,74 | 0,74        | 0,79        | <b>0,84</b> | 0,84        | 0,84        | 0,84        | 0,84        | 0,84 |
| HRV .....                                                                           | 0,00 | 0,00 | 0,00 | 0,11 | 0,26 | 0,27        | 0,39 | 0,40 | 0,39 | 0,41 | 0,58 | 0,58 | 0,63 | 0,63        | <b>0,72</b> | 0,72        | 0,72        | 0,72        | 0,72        | 0,72        | 0,72 |
| HUN .....                                                                           | 0,02 | 0,16 | 0,23 | 0,32 | 0,36 | 0,41        | 0,54 | 0,69 | 0,74 | 0,75 | 0,75 | 0,75 | 0,74 | 0,76        | 0,76        | 0,81        | 0,81        | <b>0,83</b> | 0,83        | 0,82        | 0,78 |
| LVA .....                                                                           | 0,00 | 0,00 | 0,09 | 0,09 | 0,44 | 0,43        | 0,57 | 0,53 | 0,48 | 0,55 | 0,54 | 0,59 | 0,63 | 0,68        | 0,68        | 0,67        | 0,67        | <b>0,72</b> | 0,65        | 0,62        | 0,62 |
| LTU .....                                                                           | 0,00 | 0,00 | 0,00 | 0,21 | 0,22 | 0,27        | 0,39 | 0,38 | 0,40 | 0,41 | 0,42 | 0,51 | 0,60 | 0,65        | 0,65        | <b>0,69</b> | 0,69        | 0,69        | 0,69        | 0,69        | 0,69 |
| MDA .....                                                                           | 0,00 | 0,00 | 0,00 | 0,04 | 0,09 | 0,09        | 0,09 | 0,09 | 0,38 | 0,36 | 0,36 | 0,36 | 0,35 | 0,30        | 0,33        | 0,37        | 0,38        | <b>0,43</b> | 0,43        | 0,42        | 0,42 |
| MKD .....                                                                           | 0,00 | 0,00 | 0,00 | 0,01 | 0,09 | 0,13        | 0,13 | 0,13 | 0,42 | 0,42 | 0,46 | 0,46 | 0,46 | 0,46        | 0,46        | 0,46        | 0,51        | 0,51        | <b>0,55</b> | 0,55        | 0,55 |
| MNE .....                                                                           | 0,00 | 0,00 | 0,00 | 0,00 | 0,00 | 0,00        | 0,00 | 0,00 | 0,00 | 0,03 | 0,03 | 0,03 | 0,25 | 0,26        | 0,34        | 0,37        | 0,42        | 0,42        | <b>0,46</b> | 0,46        | 0,46 |
| POL .....                                                                           | 0,09 | 0,09 | 0,09 | 0,28 | 0,30 | 0,33        | 0,34 | 0,41 | 0,46 | 0,55 | 0,55 | 0,59 | 0,58 | 0,59        | 0,60        | 0,69        | 0,70        | 0,70        | <b>0,71</b> | 0,69        | 0,69 |
| ROM .....                                                                           | 0,00 | 0,00 | 0,00 | 0,04 | 0,14 | 0,20        | 0,21 | 0,19 | 0,18 | 0,28 | 0,28 | 0,29 | 0,30 | 0,31        | 0,44        | 0,49        | 0,53        | <b>0,58</b> | 0,58        | 0,57        | 0,57 |
| RUS .....                                                                           | 0,00 | 0,00 | 0,00 | 0,00 | 0,08 | 0,09        | 0,24 | 0,27 | 0,24 | 0,18 | 0,21 | 0,24 | 0,27 | 0,28        | 0,28        | 0,31        | <b>0,35</b> | 0,35        | 0,35        | 0,34        | 0,34 |
| SRB .....                                                                           | 0,00 | 0,00 | 0,00 | 0,00 | 0,00 | 0,00        | 0,00 | 0,00 | 0,01 | 0,01 | 0,01 | 0,04 | 0,29 | 0,29        | 0,32        | 0,39        | 0,42        | 0,42        | <b>0,46</b> | 0,46        | 0,46 |
| SVK .....                                                                           | 0,00 | 0,09 | 0,13 | 0,30 | 0,32 | 0,34        | 0,36 | 0,35 | 0,34 | 0,38 | 0,42 | 0,63 | 0,68 | 0,69        | 0,74        | <b>0,79</b> | 0,79        | 0,79        | 0,79        | 0,79        | 0,79 |
| SVN .....                                                                           | 0,00 | 0,00 | 0,04 | 0,31 | 0,41 | 0,41        | 0,41 | 0,41 | 0,41 | 0,44 | 0,44 | 0,42 | 0,59 | <b>0,60</b> | 0,60        | 0,60        | 0,60        | 0,59        | 0,59        | 0,58        | 0,58 |
| UKR .....                                                                           | 0,00 | 0,00 | 0,00 | 0,00 | 0,00 | 0,09        | 0,09 | 0,09 | 0,31 | 0,31 | 0,31 | 0,31 | 0,35 | 0,36        | 0,36        | 0,40        | 0,44        | 0,44        | 0,43        | <b>0,45</b> | 0,45 |
| <b>Srednie wartości pola powierzchni trójkąta według grup terytorialnych krajów</b> |      |      |      |      |      |             |      |      |      |      |      |      |      |             |             |             |             |             |             |             |      |
| CESEE .....                                                                         | 0,03 | 0,05 | 0,08 | 0,17 | 0,22 | 0,25        | 0,27 | 0,29 | 0,30 | 0,33 | 0,36 | 0,40 | 0,45 | 0,46        | 0,50        | 0,53        | 0,54        | 0,55        | <b>0,56</b> | 0,56        | 0,55 |
| CEB .....                                                                           | 0,03 | 0,08 | 0,14 | 0,29 | 0,36 | 0,38        | 0,43 | 0,46 | 0,47 | 0,51 | 0,55 | 0,60 | 0,65 | 0,67        | 0,70        | 0,73        | 0,73        | <b>0,74</b> | 0,73        | 0,72        | 0,72 |
| SEE .....                                                                           | 0,00 | 0,00 | 0,00 | 0,08 | 0,09 | 0,10        | 0,12 | 0,13 | 0,17 | 0,19 | 0,23 | 0,26 | 0,34 | 0,35        | 0,43        | 0,45        | 0,48        | 0,49        | <b>0,52</b> | 0,51        | 0,51 |
| EE .....                                                                            | 0,00 | 0,00 | 0,00 | 0,01 | 0,09 | 0,18        | 0,20 | 0,19 | 0,23 | 0,21 | 0,22 | 0,23 | 0,25 | 0,25        | 0,25        | 0,27        | 0,29        | 0,31        | 0,32        | <b>0,33</b> | 0,33 |

U w a g a. Pełne nazwy krajów jak w uwagach przy zestawieniu; oznaczenia grup terytorialnych krajów jak przy tabl. 1. Pogrubiona czcionką oznaczono wartości maksymalne.  
Źródło: obliczenia własne na podstawie *World...* (2012).

Kraje CEB, z wyjątkiem Chorwacji, względnie równomiernie reformowały i prywatyzowały sektory bankowe (tabl. 1). Reformy w krajach SEE, Chorwacji oraz dwóch krajach EE (Mołdawii i Ukrainie) cechuje zbliżony rodzaj asymetrii. Otóż wartość indeksu oznaczająca prywatyzację aktywów sektora bankowego jest największa, podczas gdy wartość wskaźnika wyznaczona przez reformy przedsiębiorstw i reform bankowych znajdują się bliżej początku skali. Oznacza to daleko posuniętą prywatyzację sektorów bankowych przy niewspółmiernym poziomie liberalizacji rynków usług bankowych. Dwa pozostałe kraje — Białoruś i Rosję — cechują odmienne wskaźniki postępu reform bankowych. W odniesieniu do Białorusi poszczególne reformy są nierównomierne i brak jest tendencji do konwergencji w kierunku standardów rynkowych, natomiast w Rosji po pierwszej dekadzie zmian wynik reform był nierównomierny (co wynikało tylko z postępu w zakresie prywatyzacji), a postęp reform odnotowany w 2010 r. był równomierny, choć relatywnie niewielki.

Średnie wyniki postępu reform bankowych prowadzą do następujących konkluzji: najszybciej i najpełniej reformowały sektory bankowe kraje CEB, które w 2007 r. osiągnęły, jak dotąd, maksymalny postęp zmian; początkowo kraje EE weszły na drogę reform bankowych z większą determinacją od krajów SEE (zwłaszcza tych uwikłanych w konflikt wojenny związany z rozpadem Jugosławii); w okresie późniejszym kraje SEE wyprzedziły pod względem reform bankowych kraje EE (głównie dzięki spowolnieniu bądź nawet regresowi przekształceń w tej ostatniej grupie).

### SKALA POŚREDNICTWA BANKOWEGO

Ocena transformacji sektorów bankowych nie może ograniczać się wyłącznie do sprawdzenia, czy zalecenia odnośnie przekształceń zostały wypełnione, lecz powinna obejmować także ewaluację głównych funkcji banków (świadczenia usług bankowych dla przedsiębiorstw i gospodarstw domowych). Na najbardziej podstawowym poziomie ocena taka obejmuje usługi depozytowo-kredytowe. Zagregowaną miarą rozwoju bankowości może być kredyt wewnętrzny bądź podaż pieniądza w relacji do PKB.

W tabl. 3 podano poziom kredytu wewnętrznego w relacji do PKB w 20 krajach CESEE oraz oszacowany poziom tego kredytu (wzorzec) dla gospodarki rynkowej na porównywalnym poziomie rozwoju. Szacunku dokonano na podstawie równania regresji otrzymanego na podstawie próbki 127 krajów rynkowych, z wyjątkiem transformujących się, zaczerpniętego z raportu EBRD<sup>18</sup>. Równanie ma postać:  $y = 34,7 - 20,1\ln(x) + 2,5\ln(x)^2$ . Zmienną objaśnianą jest kredyt wewnętrzny dostarczony przez system bankowy w relacji do PKB, a jako zmienną objaśniającą wykorzystano PKB *per capita* według parytetu siły nabywczej (PPP) dolara amerykańskiego z 2005 r.

<sup>18</sup> *Transition...* (1998), s. 93.

TABL. 3. KREDYT WEWNĘTRZNY DOSTARCZONY PRZEZ SYSTEM BANKOWY W RELACJI DO PKB

| Wyszczególnienie                                                                    | 1995                          |                                      |                        | 2003                          |                                      |                        | 2011                          |                                      |                        | 1995—2011                                                     |                                   |
|-------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------|--------------------------------------|------------------------|-------------------------------|--------------------------------------|------------------------|-------------------------------|--------------------------------------|------------------------|---------------------------------------------------------------|-----------------------------------|
|                                                                                     | kredyt<br>w relacji<br>do PKB | wzorce dla<br>gospodarki<br>rynkowej | odległość<br>od wzorca | kredyt<br>w relacji<br>do PKB | wzorce dla<br>gospodarki<br>rynkowej | odległość<br>od wzorca | kredyt<br>w relacji<br>do PKB | wzorce dla<br>gospodarki<br>rynkowej | odległość<br>od wzorca | zmiana<br>kredytu<br>wewnętrz-<br>nego<br>w relacji<br>do PKB | zmiana<br>odległości<br>od wzorca |
| <b>Miary kredytu wewnętrznego według krajów CESEE</b>                               |                               |                                      |                        |                               |                                      |                        |                               |                                      |                        |                                                               |                                   |
| ALB .....                                                                           | 39,9                          | 37,7                                 | 2,2                    | 46,9                          | 47,1                                 | -0,3                   | 69,1                          | 55,5                                 | 13,6                   | 29,2                                                          | 11,4                              |
| BGR .....                                                                           | 69,0                          | 52,2                                 | 16,9                   | 28,6                          | 57,6                                 | -29,0                  | 71,4                          | 66,0                                 | 5,4                    | 2,4                                                           | -11,5                             |
| BIH .....                                                                           | 62,3 <sup>a</sup>             | 23,2                                 | 39,2                   | 31,4                          | 47,8                                 | -16,4                  | 57,7                          | 54,7                                 | 3,0                    | -4,6                                                          | -36,2                             |
| BLR .....                                                                           | 15,0                          | 41,0                                 | -26,0                  | 22,2                          | 52,5                                 | -30,3                  | 34,4                          | 69,0                                 | -34,7                  | 19,3                                                          | -8,7                              |
| CZE .....                                                                           | 68,3                          | 73,9                                 | -5,6                   | 46,6                          | 79,4                                 | -32,9                  | 68,0                          | 86,2                                 | -18,2                  | -0,3                                                          | -12,6                             |
| EST .....                                                                           | 11,2                          | 55,8                                 | -44,6                  | 50,4                          | 71,1                                 | -20,7                  | 85,7                          | 77,6                                 | 8,1                    | 74,5                                                          | 52,7                              |
| HRV .....                                                                           | 41,6                          | 61,5                                 | -19,8                  | 55,2                          | 70,9                                 | -15,7                  | 88,5                          | 74,7                                 | 13,8                   | 46,8                                                          | 33,6                              |
| HUN .....                                                                           | 80,8                          | 65,8                                 | 15,1                   | 57,5                          | 73,5                                 | -16,0                  | 75,7                          | 76,6                                 | -0,9                   | -5,1                                                          | -15,9                             |
| LTU .....                                                                           | 13,7                          | 54,0                                 | -40,3                  | 23,2                          | 66,7                                 | -43,6                  | 57,5                          | 75,9                                 | -18,4                  | 43,8                                                          | 21,9                              |
| LVA .....                                                                           | 13,2                          | 49,7                                 | -36,6                  | 44,9                          | 63,5                                 | -18,6                  | 79,3                          | 70,2                                 | 9,1                    | 66,2                                                          | 45,7                              |
| MDA .....                                                                           | 23,7                          | 25,0                                 | -1,2                   | 29,5                          | 26,7                                 | 2,8                    | 39,5                          | 33,9                                 | 5,7                    | 15,8                                                          | 6,9                               |
| MKD .....                                                                           | 25,7                          | 51,0                                 | -25,3                  | 16,8                          | 53,6                                 | -36,8                  | 46,7                          | 60,2                                 | -13,5                  | 21,0                                                          | 11,8                              |
| MNE .....                                                                           | 7,4 <sup>b</sup>              | 53,2 <sup>a</sup>                    | -45,8                  | 13,3                          | 54,6                                 | -41,3                  | 61,0                          | 62,7                                 | -1,7                   | 53,6                                                          | 44,1                              |
| POL .....                                                                           | 30,1                          | 58,9                                 | -28,9                  | 38,4                          | 67,8                                 | -29,4                  | 66,2                          | 77,9                                 | -11,7                  | 36,2                                                          | 17,2                              |
| ROM .....                                                                           | 23,6                          | 53,4                                 | -29,9                  | 15,8                          | 56,7                                 | -40,9                  | 55,0                          | 63,9                                 | -9,0                   | 31,4                                                          | 20,9                              |
| RUS .....                                                                           | 25,5                          | 55,5                                 | -30,1                  | 27,9                          | 62,4                                 | -34,5                  | 40,7                          | 72,2                                 | -31,6                  | 15,2                                                          | -1,5                              |
| SRB .....                                                                           | 25,9 <sup>a</sup>             | 47,6                                 | -21,8                  | 20,3                          | 53,9                                 | -33,6                  | 55,0                          | 61,1                                 | -6,1                   | 29,2                                                          | 15,6                              |
| SVK .....                                                                           | 46,5                          | 63,7                                 | -17,2                  | 43,7                          | 71,6                                 | -27,9                  | 54,1 <sup>c</sup>             | 81,9                                 | -27,8                  | 7,6                                                           | -10,6                             |
| SVN .....                                                                           | 32,7                          | 74,4                                 | -41,7                  | 47,5                          | 83,2                                 | -35,7                  | 94,7                          | 87,5                                 | 7,2                    | 62,0                                                          | 48,9                              |
| UKR .....                                                                           | 15,5                          | 39,4                                 | -23,9                  | 33,1                          | 43,8                                 | -10,7                  | 73,4                          | 50,4                                 | 23,0                   | 57,9                                                          | 46,9                              |
| <b>Średnie wartości miar kredytu wewnętrznego według grup terytorialnych krajów</b> |                               |                                      |                        |                               |                                      |                        |                               |                                      |                        |                                                               |                                   |
| CESEE .....                                                                         | 33,6                          | 51,8                                 | 28,8 <sup>d</sup>      | 34,7                          | 60,2                                 | 28,6 <sup>d</sup>      | 63,7                          | 67,9                                 | 16,2 <sup>d</sup>      | 30,1                                                          | -12,5                             |
| CEB .....                                                                           | 37,6                          | 62,0                                 | 30,7 <sup>d</sup>      | 45,3                          | 72,0                                 | 28,2 <sup>d</sup>      | 74,4                          | 78,7                                 | 14,8 <sup>d</sup>      | 36,8                                                          | -15,9                             |
| SEE .....                                                                           | 36,3                          | 45,5                                 | 29,1 <sup>d</sup>      | 24,7                          | 53,1                                 | 31,6 <sup>d</sup>      | 59,4                          | 60,6                                 | 8,7 <sup>d</sup>       | 23,2                                                          | -20,4                             |
| EE .....                                                                            | 19,9                          | 40,2                                 | 23,2 <sup>d</sup>      | 28,2                          | 46,3                                 | 23,6 <sup>d</sup>      | 47,0                          | 56,4                                 | 26,3 <sup>d</sup>      | 27,1                                                          | 3,1                               |

a Dane dla 1997 r. b Dane dla 2002 r. c Dane dla 2008 r. d Ponieważ wielkości różniły się znakiem zastosowano średnią kwadratową.

U w a g a. Pełne nazwy krajów, jak w uwagach przy zestawieniu; oznaczenia grup terytorialnych krajów, jak przy tabl. 1.

Ź r ó d ł o: opracowanie własne na podstawie danych *World ...* (2012).

Według stanu na koniec 2011 r. — 9 krajów CESEE przekraczało wzorcowy poziom kredytu w relacji do PKB, jaki oszacowano dla gospodarki rynkowej na danym poziomie rozwoju. Sektory bankowe: Albanii, Bułgarii, Bośni i Hercegowiny, Estonii, Chorwacji, Łotwy, Mołdawii, Słowenii oraz Ukrainy dostarczyły więcej kredytu niż wynikało z poziomu rozwoju gospodarczego tych krajów (dla uproszczenia mierzonego PKB *per capita* według PPP). Wskaźnik przekroczenia potencjalnych możliwości gospodarki znacznie się różnił i wynosił 3 p.proc. w Bośni i Hercegowinie oraz 23 p.proc. na Ukrainie. Węgierski sektor bankowy znalazł się najbliżej oszacowanej wzorcowej wartości kredytu. Sektory bankowe pozostałych krajów (Białorusi, Republiki Czeskiej, Litwy, Macedonii, Czarnogóry, Polski, Rumunii, Rosji, Serbii oraz Słowacji) dostarczyły mniej kredytu niż oszacowana wartość wzorcowa. Również w tej grupie państw wskaźnik „niedoboru” kredytu był zróżnicowany i wahał się w przedziale od 1,7 p.proc. dla Czarnogóry do 34,7 p.proc. w przypadku Białorusi.

Ze względu na relatywnie niski poziom rozwoju, przy jednoczesnym dość wysokim wskaźniku kredytu do PKB, najbliżej wzorca znajdowały się kraje SEE. Bardziej rozwinięte kraje CEB charakteryzował większy dystans od wzorca, a kraje EE największa odległość (por. średnie dla grup państw w tabl. 3). Co więcej kraje EE (z wyjątkiem Białorusi) wykazują nieznaczny wzrost odległości od wzorca.

Wykr. 2 jest ilustracją zmian akcji kredytowej rodzimych sektorów bankowych w krajach CESEE w latach 1995, 2003 i 2011. Według badań S. Friesa i A. Taci w latach 1994—1999 nie występowała konwergencja ekspansji kredytu w relacji do PKB w kierunku wzorca<sup>19</sup>. Brak konwergencji w drugiej połowie lat 90. XX w. i pierwszych latach XXI w. potwierdzają również obliczenia autora dokonane dla lat 1995 i 2003 (wykr. 2, diagramy 1995 i 2003).

W 1995 r. tylko trzy kraje (Bośnia i Hercegowina, Bułgaria oraz Węgry) znajdowały się powyżej linii wyznaczającej wzorcową wielkość kredytu wewnętrznego dla gospodarki rynkowej na danym poziomie rozwoju (wykr. 2, diagram 1995). Najbliżej wzorca znajdowały się Albania i Mołdawia. Ekspansja kredytu w pozostałych krajach CESEE nie wspierała wzrostu produkcji w stopniu przypisanym gospodarce rynkowej na danym poziomie rozwoju. W latach 2003 i 2011 zaobserwować można konwergencję ekspansji kredytu wewnętrznego w relacji do PKB w kierunku wzorca. W 2011 r. blisko połowa krajów CESEE leżała powyżej linii ilustrującej wzorzec kredytów sektora bankowego w gospodarce rynkowej.

Ponadto kraje leżące poza linią zmniejszyły swoją odległość od wzorca (tabl. 3). Średnia odległość od wzorca krajów leżących powyżej linii w latach 1995 i 2011 spadała z 18,3 p.proc. do 9,9 p.proc., a krajów leżących poniżej — z 27,4 p.proc. do 15,8 p.proc.

<sup>19</sup> Fries S., Taci A. (2002), s. 9.



Wzrost kredytu w relacji do PKB uznać należy za czynnik pozytywny, choć nadmierny wzrost zadłużenia w niektórych krajach (Albania, Chorwacja czy Ukraina) może rodzić obawy o nadmierną skłonność do podejmowania ryzyka, zwłaszcza gdy wiąże się z zadłużeniem hipotecznym lub konsumpcyjnym gospodarstw domowych. Jednak zadłużenie to jest ciągle relatywnie niewielkie w porównaniu z dojrzałą gospodarką rynkową<sup>20</sup>. Jednocześnie niepokojące są dowody na brak dostępu do kredytu przez małe i średnie przedsiębiorstwa<sup>21</sup>.

## *REZULTATY PRZEBUDOWY RYNKU USŁUG BANKOWYCH*

Podsumowując rozważania stwierdzić można, że w większości krajów CESEE<sup>22</sup> powstały ramy legislacyjne przychylne utworzeniu jednolitego europejskiego rynku usług bankowych. Zadaniem władz jest zapewnienie realizacji odpowiednich zasad sprawiedliwego, jednorodnego i przejrzystego zachowania się podmiotów. Sektory bankowe większości analizowanych krajów cechuje niedorozwój w porównaniu z rozwiniętą gospodarką rynkową. Mimo ponad 20 lat przeobrażeń, skala pośrednictwa finansowego, penetracja rynku oraz zakres świadczonych usług ciągle pozostają na niższym poziomie niż ma to miejsce w gospodarce rynkowej o zbliżonym poziomie rozwoju.

Choć banki w krajach CESEE poczyniły szybkie postępy w funkcjonowaniu, sektory bankowe w krajach przechodzących transformację nie osiągnęły poziomu pośrednictwa finansowego porównywalnego z krajami UE. Niemniej jednak, oprócz nielicznych wyjątków (np. Białoruś, Rosja, Serbia), przekształcenia bankowości zostały zakończone.

W pierwszej kolejności dokonano stabilizacji finansowej (dezinflacja i stabilizacja stóp procentowych oraz kursów walutowych) tworząc makrootoczenie przyjazne działalności bankowej. Państwowe struktury monobankowe zastąpiono prywatnymi, zorientowanymi rynkowo i silnymi kapitałowo instytucjami kredytowymi, niezależnymi od rządu i przedsiębiorstw państwowych. Ramy prawne prowadzenia działalności bankowej dostosowano do potrzeb gospodarki rynkowej. Poddano deregulacji jedną z najszybciej rozwijających się dziedzin gospodarki rynkowej. Ponadto rozwinęły się instytucje rynku usług bankowych, takie jak procedury ostrożnościowe, upadłościowe i nadzór bankowy, co sprzyja zaufaniu do funkcjonowania sektora oraz egzekwowania prawa. Dlatego też ogólna ocena transformacji bankowości w krajach CESEE musi być pozytywna. Nieco odmienną sprawą jest ocena funkcjonowania sektora bankowego. Określenie zachowań konkurencyjnych banków oraz ich

---

<sup>20</sup> Bonin i in. (2008), s. 23.

<sup>21</sup> *Transition...* (2006), s. 47.

<sup>22</sup> Wyjątek stanowią: Białoruś, Czarnogóra, Rosja i Serbia.

wkładu we wspieranie rozwoju gospodarczego poszczególnych krajów stanowi odrębny problem.

Jak zauważa Rodrik: *jedyną rzeczą, co do której panuje powszechna zgoda, jeśli chodzi o konsekwencje reform, jest to, że sprawy niecałkiem ułożyły się zgodnie z zamierzeniami*<sup>23</sup>. We wszystkich krajach CESEE dokonano istotnych posunięć w kierunku dostosowania sektorów bankowych do realiów gospodarki rynkowej, co niewątpliwie sprzyja rozwojowi społeczno-gospodarczemu. Udało się przy tym uniknąć wielu niekorzystnych zjawisk, takich jak powszechne upadłości banków, choć koszty restrukturyzacji portfeli kredytowych poważnie obciążały budżety poszczególnych krajów<sup>24</sup>. Największe obawy budzi silna dominacja inwestorów zagranicznych, pochodzących z relatywnie niewielkiej liczby krajów. Obawy rodzą się na gruncie nacjonalistycznym (utrata kontroli nad ważną gałęzią gospodarki narodowej), ekonomicznym (banki zagraniczne finansują głównie wielkie przedsiębiorstwa i gospodarstwa domowe, a nie małe i średnie przedsiębiorstwa) oraz systemowym (ryzyko przenoszenia kryzysu i wycofania się inwestora strategicznego). Wszystkie kraje CEB i większość SEE doprowadziły do powstania nowoczesnych sektorów bankowych, czego nie można przypisać niektórym krajom SEE i EE. Te ostatnie dysponują modelami zastosowanymi w tych pierwszych i dzięki uważnej obserwacji mogą uniknąć części błędów wcześniejszych reformatorów.

---

**dr Adam Baszyński** — *Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu*

## LITERATURA

- Åslund A. (2001), *The Myth of Output Collapse after Communism*, „Carnegie Working Paper”, No. 18, Carnegie Endowment for International Peace
- Barisitz S. (2008), *Banking in Central and Eastern Europe 1980–2006*, Routledge, Abingdon
- Bartholdy K. (1997), *Old and New Problems in the Estimation of National Accounts in Transition Economies*, „Economics of Transition”, vol. 5, No. 1
- Baszyński A., Piątek D., Szarzec K. (2011), *Stabilizacja makroekonomiczna*, [w:] Jarmołowicz W., Szarzec K. (red.), *Liberalne przesłanki polskiej transformacji gospodarczej*, PWE, Warszawa
- Bonin J., Hasan I., Wachtel P. (2008), *Banking in Transition Countries*, BOFIT Discussion Papers, No. 12
- Bratkowski A. S. (1993), *The Shock of Transformation or the Transformation of the Shock? The Big Bang in Poland and Official Statistics*, „Communist Economies and Economic Transformation”, vol. 5, No. 1
- Buch C. M. (1997), *Opening up for Foreign Banks: How Central and Eastern Europe Can Benefit*, „Economics of Transition”, vol. 5, No. 2

---

<sup>23</sup> Rodrik D. (2006), s. 974.

<sup>24</sup> Tang i in. (2000), s. 19–37.

- Fleming A., Talley S. (1996), *The Latvian Banking Crisis: Lessons Learned*, „World Bank Policy Research Working Paper”, No. 1590, World Bank, Washington
- Fries S., Taci A. (2002), *Banking Reform and Development in Transition Economies*, EBRD, „Working Paper”, No. 72.
- Furceri D., Zdzianicka A. (2009), *The Real Effect of Financial Crises in the European Transition Economies*, GATE-CNRS, University of Lyon „Working Paper”, No. 920
- Index of Economic Freedom. Promoting Economic Opportunity and Prosperity* (2012), Heritage Foundation, <http://www.heritage.org/index/download>
- Kornai J. (1994), *Transformational Recession: The Main Causes*, „Journal of Comparative Economics”, vol. 19, No. 1
- Panek T. (2009), *Statystyczne metody wielowymiarowej analizy porównawczej*, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa
- Piątek D., Szarzec K. (2011), *Przebieg procesów transformacji*, [w:] Jarmołowicz W., Szarzec K. (red.), *Liberalne przesłanki polskiej transformacji gospodarczej*, PWE, Warszawa
- Rodrik D. (2006), *Goodbye Washington Consensus, Hello Washington Confusion? A Review of the World Bank's Economic Growth in the 1990s: Learning from a Decade of Reform*, „Journal of Economic Literature”, vol. 44, No. 4
- Schardax F., Reininger T. (2001), *The Financial Sector in Five Central and Eastern European Countries: An Overview*, „Focus on Transition”, No. 1
- Tang H., Zoli E., Klytchnikova I. (2000), *Banking Crises in Transition Countries: Fiscal Costs and Related Issues*, „Policy Research Working Paper”, No. 2484, The World Bank, Washington
- Thorne A. (1993), *Eastern Europe's Experience with Banking Reform: Is there a Role for Banks in the Transition?*, „Journal of Banking and Finance”, vol. 17, No. 5
- Transition The First Ten Years Analysis and Lessons for Eastern Europe and the Former Soviet Union* (2002), World Bank, Washington
- Transition Report 1998 Financial Sector in Transition* (1998), EBRD, <http://www.ebrd.com/transitionreport>
- Transition Report 1999 Ten Years of Transition* (1999), EBRD, <http://www.ebrd.com/transitionreport>
- Transition Report 2001 Energy in transition* (2001), EBRD, <http://www.ebrd.com/transitionreport>
- Transition Report 2000 Finance in Transition* (2006), EBRD, <http://www.ebrd.com/transitionreport>
- Transition indicators by sector* (2012), EBRD, <http://www.ebrd.com/transitionreport>
- Winiecki J. (1991), *The Inevitability of a Fall in Output in the Early Stages of Transition to the Market: Theoretical Underpinnings*, „Soviet Studies”, vol. 43, No. 4
- World Bank (2012), *World Development Indicators*, <http://data.worldbank.org/data-catalog/world-development-indicators>
- Zoli E. (2001), *Cost and Effectiveness of Banking Sector Restructuring in Transition Economies*, „IMF Working Paper”, No. 157

## SUMMARY

*This article attempts to assess the development of banking sectors in the transition countries of Central, Eastern and Southeastern Europe (CESEE) in years 1990—2011. There are evaluated the recommendations of international financial institutions with regard to the reform of the banking sector and a range of banking intermediation measured by the ratio of internal credit provided by the*

*banking system related to GDP. The results of the evaluation of banking reforms allow positively assess the transformation of banking in the CESEE. Countries that consistently implement the adopted bank reform program, consisting of banking market liberalization and privatization of the commercial banking, have developed a secure, two-tier market oriented banking sectors. The depth of banking intermediation is still lower than it is in developed industrialized market economies, however, the distance between the CESEE countries and the adopted pattern in the second decade of reforms has decreased.*

## РЕЗЮМЕ

*Статья является попыткой оценить развитие банковского сектора в странах с переходной экономикой Центральной, Восточной и Юго-Восточной Европы в 1990—2011 гг. Наблюдению подвергалась реализация рекомендаций международных финансовых учреждений в отношении к реформам банковского сектора, а также банковского посредничества измеряемого соотношением внутреннего кредита и ВВП. Полученные результаты позволяют положительно оценить банковские трансформации в странах ЦВЮВЕ (CESEE). Страны, которые последовательно реализовали принятую программу банковских реформ, заключающуюся в либерализации рынка банковских услуг и приватизации коммерческих банков, разработали безопасный, двухуровневый рыночный банковский сектор. Масштабы банковского посредничества по-прежнему остаются на уровне ниже, чем в развитых странах, но расстояние между странами в вопросе принятой модели во втором десятилетии реформ уменьшилось.*